

1923 ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK KADINI

*Suna Özlem MUTLU**

Türkiye’de kadının “yurttaş” kimliğini kazanması, Aydınlanma Devrimi’nin bir ürünüdür. Kemalist sistem, kadınlarımızı yüzyıllardan sonra yeniden toplumsal, siyasal yaşamın aktif bir üyesi konumuna getirmiştir. Ancak Büyük Önder’in ölümünden sonra her alanda harekete geçen yozlaştırma çabaları, Türk kadınının istenilen çağdaş konumuna ulaşmasına hep bir engel teşkil etmiştir. Günümüzde dahi çoğunlukla kadının erkek gibi toplumsal yaşamın bir parçası olduğu gerçeğinin ve buna dayanan doğal haklarının görmezden gelinmek istenmesi, işte bu çabaların bir ürünüdür. Kadın, çoğu zaman ya bedeninden faydalanılmak istenen cinsel nesne olarak, ya da “aklı yarım, soframızdaki yeri öküzmüzdən sonra gelen” bir varlık olarak gerici-işbirlikçi yobaz çevrelerin ideolojik silahı olarak gösterilmektedir.

Kadın hakları savunuculuğu ise çoğu zaman ulusal, toplumsal, ahlaki değerlerimize karşı çıkmak, aile kurumu karşıtlığını “yükselen değer” gibi gösteren bir anlayış olarak algılanmıştır. Oysa kadının haklarını savunmak; kadınların toplumsal, siyasal, ekonomik ve hukuksal açılardan erkeklerle eşit konumda olmasını savunmak olmalıdır.

Türk kadını, tarihin akışında, cinsiyet kültürü içinde çeşitli konumlarda yer almıştır. Tarih, geleceğe ışık tutar. Öyleyse günümüzde kadın olmaktan kaynaklanan bazı sorunların nedenini bulmak için, Türk kadınının tarihte yüzyıllardan 1923’e kadar uzanan öyküsünü

**Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi 5.sınıf öğrencisi*

incelemekte fayda vardır. Bu çalışmada 1923'e kadar olan dönem ele alınmıştır. 1923 sonrası, devrimin kazandırdıkları ve bugünkü durum ayrı bir inceleme konusu olacaktır.

İslamiyet Öncesi Türk Toplumlarında Kadın

İslamiyet'in kabulü öncesinde Türkler, ilk zamanlarda göçebe bir hayat sürdürürken, zaman içerisinde yerleşik toplum hayatına geçmişlerdir. Toplum hayatındaki bu değişimin izleri kadının toplumsal konumunda da görülmektedir.

Göçebelik döneminde kadın, erkeğe eşit bir konumda yer almıştır. Bu hem göçebe hayat tarzının bir ürünü olan ilkel demokratik geleneklerden, hem de Şamanizm'den kaynaklanıyordu. Şamanizm'de evreni oluşturan tüm unsurlar birbirlerini tamamlayıcı öğelerdi ve birbirinden ayıramazlardı. Hiyerarşi, eşitsizlik kabul edilemezdi. Bu dönemde kadın kutsaldı, erkek yalnız bir kadınla evlenebilirdi. Kadın toplum hayatında erkeğin yaptığı hemen her işi yapabiliyordu. Ata binebilir, ok atabilir, kılıç kullanabilir ve savaşabiliyordu. Bunun yanında valilik, elçilik, hükümdarlık da yaparak yönetimde söz sahibi olabilirdi.

Göçebe yapılarda insan faktörü önemlidir. Dolayısıyla kadın, göçebe Türk toplumlarında insan yetiştirmede önemli bir etken olmuştur. Erkekler savaşta ve avda iken, çocukların, topluluğun, barınakların, yiyeceklerin ve sürülerin sorumlusu kadın olmuştur. Güç doğa şartlarında ve çetin göçebe hayatı içinde kadın, erkek kadar güçlü, cesur ve mücadeleci bir yapıya evrilmiştir. Göçebe Türk toplumlarında yaşamsal konum itibarıyla cinsler arasında büyük farklılıklar görülmemektedir.¹

8. yüzyıl Orhun Kitabeleri'nde Türk kadınından saygı ile bahsedilmekte, Oğuz prenseslerinin toplumsal ve siyasal alanlardaki çalışmalarına da değinilmektedir. Orhun Kitabeleri'nde şu iki cümle bir arada görülür: “*Devleti idare eden Han, devleti bilen Hatun*”. Geleneklere göre sadece “*Han emreder*” sözleri ile başlayan bir emirname çıkarsa bu geçerli sayılmaz, ancak “*Han ve hatun emreder*” sözleri ile başlayan emirnameler geçerli olurdu. Yine yabancı elçiler, ancak Han ve Hatun'un ikisinin de mevcudiyetinde huzura gelebilirlerdi. Toplumsal yaşamda ve bütün etkinliklerde kadınların yüzleri açık olurdu.²

Göçebe topluluklardaki kadının bu aktif konumu, tarıma dayalı yerleşik hayata geçildikçe daha pasif bir hal almıştır. Buna rağmen ilkel demokratik gelenekler büyük ölçüde korunmuştur. “*Bu topluluklarda tarımın kadın eliyle keşfi ve toprağın kadına aitliği söz konusu olmadığından diğer neolitik uygarlıklardaki tarım devrimine bağlı, kadının başat önemde olduğu bir dönem yaşanmamıştır. Toprak, erkek tarafından fethedilmiş, tarım ise hazır bulunmuş veya çevre kültürlerden öğrenilmiştir. Buna rağmen tarımda kadınların faal oluşu ve tarımda insan gücünün önemli olması sebebiyle insan üreticisi ve ekonomik ürün üreticisi olarak kadın, tarıma dayalı yerleşik topluluklarda da eski önemini nispeten sürdürmeye devam etmiştir*”.³

Orta Asya'da tarihsel süreç içinde meydana gelen din değişiklikleri, ataerkilleşme sürecine önemli etkilerde bulunmuştur. Özellikle Orta Asya'yı etkileyen Budizm, Maniheizm, Zerdüştlük, Hıristiyanlık gibi dinler hep ataerkildir. Ancak tek başına din olgusu ataerkilleşme ve kadının tecridine etki etmemiştir. Bu, diğer faktörlerin etkileşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Orta Asya'da Budizm ve Maniheizm gibi dinleri kabul etmeyen, yerleşik hayat tarzına geçmiş Şamanist topluluklarda kadının tecridi görülmez. Serbest ilişkilerin hakim olduğu, ancak yine de mutlak ataerkil bir yapı vardır. Yerleşik hayat tarzına geçen ve ataerkil dinleri kabul eden Türklerde ise kadının tecridi gözlenir.⁴

Müslümanlaşma Sürecinde Türk Toplumlarında Kadın

Türkler, İslamiyet'i önceleri tek tek, daha sonra topluluklar halinde kabul etmişlerdir. Bu dönemde uzun süreç boyunca eski demokratik gelenek ve göreneklerine bağlı kalmışlardır. Örneğin, İslamiyet'in kabulünün ilk zamanlarında harem yoktur ve kadınların yüzleri açıktır. Yüz saklama, peçe Bizans ve İran kültürü etkisiyle ve Fatih Sultan döneminden sonra başlamıştır. İslamiyet'in kabulü ile beraber özellikle Selçuklu ve Osmanlı'nın ilk döneminde kadın-erkek eşitliğine dayanan ilişkiler genelde tarımla uğraşan köylüler arasında ve göçebe topluluklarda büyük oranda korunmuş, ancak refah düzeyi yüksek kentlerde hızla kaybolmuştur.

İslamiyet'in kabulü sonrası kadının konumunda gittikçe daha hızlı seyreden zayıflamalar, İslam dininin getirdiği yaptırımların yanı sıra İslam'ın doğduğu medeniyetlerin kültürlerinin etkileri sonucu gerçekleşmiştir. Örneğin İranlıların ulusal dini Zerdüştlük'e göre kadın, her türlü pisliğin, kötülüğün nedenidir. Türk toplulukları zamanla Arap ve İran gelenekleriyle şekillenen bu İslam kültürünün etkisi altına girmiştir. Selçuklu Türk kadını eski geleneklerini büyük ölçüde korumaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ise, imparatorluk güçlendikçe ataerkil kudretin artması sonucu kadının toplumsal durumu gerilemiş, imparatorluk geriledikçe ortaya çıkan iç huzursuzluklar kadın-erkek arasında yeni eşitsizlikleri ortaya çıkarmıştır. İran ve Bizans kültürlerinden gelen harem yaşamının saray çevresinde yaygınlaşması, daha sonra halk tabakaları arasında da bunun yayılmasına neden olmuş ve sonunda harem bir gelenek haline gelmiştir. Bu yaşam, genelde kentli toplumda yaygınlaşmış, büyük şehirlere uzak kasaba ve köylerde, Anadolu'da ve Anadolu dışındaki Türk yerleşim bölgelerinde bu yabancı kültürlerin etkisinden uzak bir yaşam uzun süre devam etmiştir.⁵

Türklerin müslümanlaşması dönemine ait, toplumsal tarih açısından yararlanabilecek kaynaklar çok azdır. Bu döneme ait en faydalı bilgiler, *Kutadgu Bilig*, *Divan-ü Lügat'it Türk* ve *Dede Korkut* eserlerinde bulunmaktadır. Bu eserleri, yaşanan dönemlerin cinsiyet kültürlerini yansıması bakımından incelemekte fayda vardır.

Kutadgu Bilig; Karahanlılar döneminde, Doğu Türkistan'daki Kaşgar şehrinde tamamlanmış, **Yusuf Has Hacib** tarafından yazılmış bir eserdir (1069-1070). Eser, Doğu Karahan hükümdarı **Taugaç Ulug Buğra Karahan**'a atfedilmiştir. "*Kutluluk bilgisi, saadet bilgisi*" anlamına gelir. Bu eser, Karahanlılar'ın toplumsal, dinsel, ahlaksal yapısını yansıması bakımından önemlidir. Eserde birçok kültürün etkisi göze çarpar. İslamiyet'in kabulünün erken dönemlerinde yazılmış olduğu için İslami etkiler baskındır. Ancak İran, Fars, eski Çin ve Hint kültürleri, Şamanist öğeler, Budist-Maniheizt Uygur kültürlerinin de eserde etkisi görülmektedir.

Yusuf Has Hacib'e göre kadınlar kötü, yalancı, güvenilirmez cinsel nesnelere. Eserde İslamiyet'in etkileri baskındır; ancak kadının pisliğin, kötülüğün simgesi olarak yansıtıldığı bu tür ifadeler genelde İslamiyetin doğduğu Arap-Fars-İran kültürlerinden kalma hükümlerdir. Bu hükümlerden birkaç örnek vermek, konuyu aydınlatmak açısından faydalı olacaktır.

Kutadgu Bilig'in 59.bâbında yer alan değerlendirmeler, doğu kültürlerinin eserdeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır:

Beyit 4510: Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu pişmanlık seni öldürür.

AYDINLANMA 1923

Beyit 4511: Ey dost, arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur.

Beyit 4512: Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.

Beyit 4513: Kadınları her zaman evde muhafaza et, kadının içi dışı gibi olmaz.

Beyit 4519: Kadının aslı ettir, eti muhafaza etmeli, gözetmezsen et kokar.

Beyit 4522: Erkek insan sözünden dönmez, dönenleri sen kadın bil.

Görüldüğü gibi Yusuf Has Hacib'e göre kadınlar; yalancı, döneke, sözüne güvenilmez, sadece bedeninden varolan cinsel nesnelere. Bu düşünceler, sözlü ve yazılı kültürle nesilden nesile aktararak günümüzde bile İslamiyet'in gelenekleri olarak çocuklarımıza, gençlerimize ulaşmıştır. *Kutadgu Bilig'*de yer alan bu değerlendirmeler, hiçbir insani ve dini anlayışla açıklanamaz.

Divan-ü Lügat'it Türk; “*Türk dilleri sözlüğü*” anlamına gelir. Eser **Kaşgarlı Mahmut** tarafından 1073-1077 tarihleri arasından Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Bir sözlük olarak hazırlanmasına rağmen, Türk toplumsal hayatıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Eserde erkeğe yiğitlik, cesaret, erdemlilik gibi özellikler, kadına ise sabır, olgunluk, anlayış, temizlik, sevimlilik gibi değerler atfedilir. Aile kızları genelde “kız” olarak ifade edilirken, cariyeler “*künğ*” olarak adlandırılır. “*Yingce kız*”; yani ince kız genelde bakirelik anlamında kullanılır. Buradan da anlaşılıyor ki anlayış, sabır ve olgunluğun yanında bekaret de kadınlarda yüceltilen bir değerdir. Yine bu duruma bir örnek vermek gerekirse; “*kizlen çü kelinde*”, yani “*gizli şey gelinde bulunur*” anlamındaki cümle mecazi olarak bekarete gönderme yapan bir cümledir. Kadınlar için yüceltilen bekaret, erkekler için fazla önemsizdir. Örneğin “*yılki kösnedi, erkek istedi*” atasözü erkeğin cinsel arzusunu yerine getirmesinin doğal olduğunun kabul edildiğini göstermektedir.⁶

Görüldüğü gibi *Divan-ü Lügat'it Türk'te Kutadgu Bilig'*deki gibi tüm kadınların pislik ve kötülüğü temsil ettiğine dair genel bir ifade yoktur. Kadınlara tümüyle “cinsel nesne” olarak bakılmaz; ancak bu dönemde de cariyelerin olması dikkat çekicidir.

Ayrıca *Divan'*da evlilik ilişkileri de açıkça ataerkil bir çerçevededir. Örneğin “*er uragutni ekeledi*”⁷ yani “*adam karısına sövdü*” ifadesi erkeğin karısına kötü sözler söylemesinin doğal olduğunu ve kadının bu durumda bunu anlayışla karşılaması gerektiğini ifade eder.

Özetlemek gerekirse; *Divan'*da da ataerkil bir ilişki modeli çizilmiş ve övülmüştür. Kadın, her ne kadar *Kutadgu Bilig'*deki kadar “cinsel nesne” olarak görülmesi de tecrit olgusu burada da kendisini göstermektedir.

Dede Korkut Destanı; Oğuzlar'ın İslamiyeti yeni kabul ettikleri dönemleri anlatan bir kahramanlık destanıdır. Burada, genelde erkekler destanın kahramanları, kadınlar ise erkeklerin eşi, annesi olarak anlatılır. Ancak kadınlar da erkekler kadar güçlü, cesur kişiliklerdir ve erkekler bu kadınlara büyük değer verirler.

Destanda, *Kutadgu Bilig'*de açıkça, *Divan-ü Lügat'it Türk'te* ise üstü kapalı bir şekilde yapıldığı gibi kadınlar; korkak, yalancı, kötü, aşk ve zevk simgesi varlıklar olarak yansıtılmamıştır. **M. Kaplan**, “*Dede Korkut Kitabı'nda Kadın*” isimli makalesinde bunu

⁶ Kösnemek; hayvanın eş isteme zamanının gelmesi anlamına gelir.

şöyle ifade etmektedir: “Dede Korkut kitabında dikkati çeken ilk şey, burada kadının yerleşik medeniyet, köy ve şehir edebiyatlarında olduğu gibi, bir haz ve aşk mevzuu olmamasıdır. Kendisi de erkeğe karşı bir aşk tavrı takınmaz. Dede Korkut kitabında ne Kerem ile Aslı, ne Leyla ile Mecnun, ne de Aşk-ı Memnu’da rastlanılan şekilde kadının veya erkeğin, aşkı hayati bir mesele haline getirdiği görülür. Aşk duygusu, topluluk içinde maddi ve manevi engeller karşısında kalan bir muhayyilenin (hayalin) ürünüdür. Göçebe hayatında muhayyilenin gelişmesini temin eden şartlar yoktur. Burada insanlar, daima hareket halindedir. Ayrıca sosyal baskı ve din de kadınla erkek arasında sıkı bir perde çekmemiştir. Daha mühimi, bu devrede, içtimai (toplumsal) hayat icabı en büyük beşeri (bireysel) değer his ve hayal sahasında değil, hareket sahasında tecelli etmiş (gerçekleşmiş) bulunmasıdır. Bu toplulukta en büyük değer kahramanlıktır ve kahramanlık, muhariplik ve vücut kuvvetini göstermek şeklinde tecelli eder. Bunu neticesi olarak erkek, kendisi için en yüksek kıymet olan kahramanlık vasıflarını kadında da arar.⁸

Dede Korkut Destanı, göçebe Oğuz boylarının müslümanlaşma dönemindeki yaşamlarını anlatır. Diğer iki örnekte çizilen kadın imajı ile Dede Korkut Destanı’ndakiler arasında açık bir fark görülmektedir. Bu da göçebe topluluklarda kadının tecridi veya “cinsel nesne” olarak görülmesi durumlarının çok etkili olmadığını doğrulamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kadın

1299’da kurulan Osmanlı Devleti döneminde kadının toplumsal, siyasal, ekonomik hayattaki rolü, zaman içerisinde değişimlere uğramıştır. Başlangıçta eski demokratik geleneklerini kısmen de olsa korumuş olan Türk toplumunda kadın, özellikle imparatorluğun güçlenmeye başlamasıyla, toplumsal durumundaki gerilemeyle karşı karşıya kalmıştır.

Osmanlı’nın ilk zamanlarında eşitlik, özgürlük gibi ilkeler devlet yönetimine yön veren öğelerdir. Kadınlar toplum yaşamında gayet rahat ve özgürdüler. Rahatça sokakta gezebilirler, alışveriş ve ticaret yapabilirlerdi. Yüzleri açıktı. Yine saray hayatında da eski demokratik gelenekler kısmen de olsa korunmuştu . Örneğin elçiler sarayı ziyaretlerinde sultanı bulamazlarsa onları sultanın hanımı karşılar ve devlet işlerini görürdü.

İran ve Bizans uygarlıkları etkisinde kalan ve İslami şeriat kurallarını benimseyen Osmanlı’nın yavaş yavaş demokratik geleneklerinden uzaklaşmasıyla kadının konumu da zayıflamaya başlamıştır. Bu etki, refah düzeyi yüksek kent yaşamında etkisini daha büyük ölçüde ve daha hızlı göstermiştir. 15. yüzyılda harem kültürünün saray hayatına girmesiyle saray; haremlik ve selamlık olarak ikiye ayrılmış, kadınların yüzleri kapatılmıştır. Bu uygulamalar daha sonra halk tabakaları arasında da yayılmış ve kadını saklama bir gelenek halini almıştır. Hareme koca ve kadının çok yakın akrabaları, evlenemeyeceği erkek akrabaları; yani amca ve erkek kardeşi girebilirdi. Ayrıca aile kurumunda ataerkil bir yapı göze çarpmaktadır. Kadınlar, erkeğin otoritesini kabul etmişlerdir. Miras işlerinde kadın her zaman erkekten daha az hisse almaktadır. Kadının eşini seçme hakkı yoktur. Evlenme töreni sırasında kadının hiçbir erkek tarafından görülmemesi gerekmektedir ve gelin, kapalı bir yerde bekletilmektedir. Boşanma durumda ise kocanın karısına “boşsun” demesi yeterlidir. Ayrıca erkek, karısını ilgilendirmeyen bir konu ile ilgili olarak evliliğin üzerine yemin edebilir ve yeminin bozulması bu evliliğin de sonu olur. 1453’te İstanbul’un fethedilmesinden sonraki dönemde çökeşlilik yaygınlaşmış ve cariyeye tutma usulü, zararlı bir gelenek halini almıştır. Sultanlar cariyeleri ile evlenmeye başlamıştır. Saray hayatı dışında ise bu tür uygulamalar pek görülmez. Çökeşlilik nadiren uygulanmıştır. Cariyelik ve harem uygulamaları Anadolu’da Türkler arasında yaygınlaşmamıştır.⁹

AYDINLANMA 1923

Gerileme döneminin başlamasıyla beraber alınan ağır yenilgiler, imparatorluğun bazı kurumlarını modernleştirme zorunluluğu doğurmuştur. Böylece başlayan “*Batılılaşma Hareketleri*” 2. **Mahmut** döneminde belirginleşmiştir (1808-1839). Bu dönemde “*Meclis-i Ahkam-ı Adliye*” denilen yasama kurulu, kamu çalışanları ve kadınlarla ilgili bir yasa hazırlayarak kadın-erkek eşitsizliğinin kaldırılması için belki de ilk adımı atmıştır.

2. Mahmut’un ölümünden sonra yerine geçen oğlu **Abdülmecit**, 3 Kasım 1839’da dönemin Dışişleri Bakanı; Mustafa Reşit Paşa’ya “*Gülhane Hatt-ı Hümayunu*”nu ilan ettirmiştir. Bu olayla başlayan ve “Tanzimat” dönemi olarak adlandırılan süreçte Batılılaşma yolunda önemli adımlar atılmış, birçok yeniliğin önü açılmıştır.

Aslında Gülhane bildirisi, Osmanlıların Batılılaşma çabalarında bir başlangıç değildir. Batılılaşma çabalarının bir ürünüdür. Tanzimat, birçok yeniliğin önünü açarken aynı zamanda müslüman olmayan uyruklara verilen haklar ve imtiyazların kapsamının geniş tutulması nedeniyle Osmanlıların yarı sömürgeleşmesine de yol açmıştır.¹⁰

1839’dan 1876’ya kadar süren bu dönemde **Abdülmecid** kadınların da sayıldığı ilk nüfus sayımını yaptırmıştır. Abdülmecid’den sonra yerine geçen kardeşi **Abdülaziz** de “*Dar-ülmuallimat*” adıyla ilk kez bir kız öğretmen okulunu da açarak (1870) eğitim-öğretim alanında kız çocuklarının da okumasının yolunu açmıştır.

Ayrıca bu dönemde önce askeri okullarda, daha sonra Tercüman Odası’nda, daha sonra da *Mekteb-i Fünun-u Mülkiye*’de başlayan “*Batılılaşma Hareketi*” çerçevesinde alınan Batı kültürünün etkisi, çok derin olmasa bile düşünce hayatında bir gelişme doğurmuştur. Bu okulların yanı sıra basın, Avrupa’daki gelişmeleri yakından takip ederek ülkede bir düşünce fırtınasının da doğmasına öncülük etmiştir. Gazete ve dergiler, her çeşit düşüncenin çekiştiği, yarıştığı birer arena olmuşlardır. Böylece kadına haklarının verilmesi, kadının ezik konumundan çıkarılması düşüncesi de sessizce, fakat kararlı bir biçimde etkisini göstermeye başlamıştır.¹¹

1860 yılında Türklerin evlilik içi ilişkilerini konu eden ve bazı din adamlarını hicveden **Şinasi**’nin *Şair Evlenmesi* adlı piyesi, *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde yayımlanmıştır.¹² 1870’li yıllarda ise **Namık Kemal**, kadın hakları üzerine eğilen yazarlar arasında bir adım daha öne çıkmıştır. Bu dönemde basına uygulanan sansüre rağmen bir tepki hareketi doğmuş, gazete sayısı artmış, kadın gazete okurlarının sayısı da yüz katına çıkmıştır. Namık Kemal, “*Ne zamana kadar erkekler haremi dövecek, ne zamana kadar kadınlar zevcini yaşamak ve ferace tartışmaları ile uykusuz bırakacak? Ne zamana kadar valideler kızlarını satılık meta gibi görücünün önüne sürecekler? İntibah, intibah*”ⁱⁱ diyerek yalnız kadının değil, toplumun da uyanmasını istemiştir.¹³

Namık Kemal, yine *İbret* gazetesinde yayımladığı “*Aile*” başlıklı makalelerinden birinde kadın üzerindeki baskıları şöyle betimlemiştir: “*Hanım ise, 6-7 yaşında iken kendini vasisi besler, vasisi giydirmiş. 15-16 yaşına girince, vasi bertaraf olmuş, yerine bir zevce gelmiş -vakti olsun olmasın- hanımın da çocukluğunda bir sevgili bebeği varmış. Teehhülden (evlilikten) sonra bebek gitmiş, yerine bir kız gelmiş. O da büyümüş. Bebek nasıl hanımefendinin emrettiği yerde yatmaya mecbur ise kız da öylece hanımefendinin arzu ettiği beyin koynuna girmeye mecbur olmuş, nihayet teverriüm etmiş*”¹⁴

Yine *Zavallı Çocuk*’ta N. Kemal, geleneksel evlenme biçimine saldırmış, ana ve babanın çocuklarının eş seçiminde baskı uygulamalarının doğuracağı kötü sonuçlara dikkati

ii İntibah: Uyanın!

çekmek istemiştir. Romanda Şefika, kuzeni Ata'yı sevdiği halde, ailesini düştükleri yoksulluktan kurtarmak için zengin ve yaşlı bir paşa ile evlendirilir. Bu olay, Şefika'yı büyük bir ızdıraba sürükler ve ümitsiz bir hastalık sonucu Şefika hayatını kaybeder. Ata ise tüm bu olanlardan çok geç haberdar olur ve Şefika'nın ölümüne dayanamayarak intihar eder ve ölür. Eserde bir başka dikkati çeken unsur ise kız çocuklarının kaderlerine boyun eğişi ve ailelerine hislerini belli etmemek zorunda olmalarıdır. Şefika, babasının "Ata'ya karşı ilgi duyuyor musun?" sorusuna tüm aşkına rağmen aksi yanıt verir.¹⁵

Dönemin kadın sorunları üzerine eğilen bir başka yazarı da **Ahmet Mithat**'tır. A. Mithat, "Eyyvah" adlı piyesinde çokeşliliğe karşı çıkar ve tutucu çevrelerin saldırılarına uğrar. Bu saldırıları da "Açık Baş" adlı piyesi ile yanıtlayan A. Mithat, burada da kendi çıkarları için din duygularını sömürenleri kınar ve yerer.¹⁶

Tanzimat döneminde verilen bu eserlerde genel olarak amaç, bir toplumsal duyarlılık ortamı yaratmak ve toplumun dikkatini bu sorun üzerine çekmek olsa da, yapıtlardaki genel duygusal ortam ve edebiyat değeri kaygısı tam olarak başarılı olmanın önüne geçmiştir.

2. Abdülhamit'in 1876-1909 tarihleri arasındaki saltanatı döneminde kadın basını da gelişmiş, yönetimi ve yazarları yalnız kadınlardan oluşan dergiler çıkarılmaya başlanmıştır. **Fatma Aliye, Emine Semiye, Nigar Hanım, Makbule Leman, Fahrünnisa Hanım, Hamiyet Zehra** gibi dönemin tanınmış kadın yazarları "*Hanımlara Mahsus Gazete*"yi çıkarmışlardır. Bu dergide kadın sorunları ve aile kurumu da tartışmaya açılmıştır.

2. Meşrutiyetin ilanı ile beraber Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi (24 Temmuz 1908) ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Meclisin bazı oturumlarında kadınlara yapılan yasal haksızlıklar dile getirilmiştir. Bu dönemde kadın ve aile konusunda bilinçli ve dirençli bir yaklaşımda bulunanların başında **Dr. Abdullah Cevdet** gelir. 1908 yılında peçe ve çarşafa karşı ilk savaşı o açmış, ardından "*Türkiye'nin geriliğinin başlıca nedeni kadınların durumunun aşağı oluşudur, bunun sorumlusu da dinsel kaynaklı şeriatdır*" dedikten sonra "*Köklü toplumsal reformlara girişmek için önce aile yaşamını yeni bir eksen etrafında yeniden kurmak zorundayız*" görüşünü açık bir dille ortaya koymuştur.¹⁷

Yine 2. Meşrutiyet devrinde 1913-1914 yıllarında lise düzeyinde öğretim veren kız okulları açılmıştır. *İstanbul İnas Sultanisi* (İstanbul Kız Lisesi), daha sonra da Erenköy, Çamlıca ve Kandilli Kız Liseleri gibi. Bu dönemde esen reform rüzgarları 12 Eylül 1914'te "*İnas Darü'l Fünunu*" adı altındaki, kız öğrenciler için ilk üniversitenin de açılmasını sağlamıştır. Bu üniversite 3 yıllık bir öğretim süresi ile kız idadilerine öğretmen yetiştiriyordu.¹⁸

Bu sıralarda patlak veren I.Dünya Savaşı ise tüm gündemi değiştirmiştir. Savaşın getirdiği yaşam koşulları değişmiş, kadınlar öğretmenlik dışında başka işlerde de çalışmaya başlamıştır. İşte bu dönemde "*Hukuk-u Aile Kararnamesi*" adıyla küçük bir düzenleme de yapılmıştır. Bu düzenleme şeriat hukukunun "*Münakehat*"ⁱⁱⁱ bölümüyle ilgiliydi. Yani şeriat kurallarına göre düzenlenmiş evlenme ve aile hukuku ile ilgili bölümlere, dinsel kaynaktan fazla uzaklaşmadan ufak değişiklikler getirmekteydi. Bu yasa ile nikah sözleşmesi mahkeme kararıyla oluşuyordu, böylece kadına boşanma hakkı da tanınmış oluyordu. Ayrıca çok kadınla evlenebilmenin uygulanabilmesi, ilk eşin rızasına bağlı kılınıyordu. Yani çokeşlilik yadsınmıyor, sadece biraz kısıtlanıyordu. "*Hukuk-u Aile Kararnamesi*" 1918 yılının Temmuz ayında **Sultan Reşad**'ın ölümüyle yerine geçen

iii Münakehat: Evlilik Hukuku

AYDINLANMA 1923

kardeşi **6. Mehmed Vahdettin**'in sadrazamlığa getirdiği **Damat Ferit Paşa**'nın iktidarıyla yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece boşanma ve evlilik, yine tamamen şeriat kurallarına teslim edilmiştir.¹⁹

İşte 1923'e gelmeden, çağdaş uygarlığın temeli Aydınlanma Devrimi olmadan önce Anadolu'da durum böyle idi.

Cumhuriyetimizin 79. yılını bitirmeye yaklaştığımız bu günlerde devrimin kazanımlarını düşünürken, kadının yüzyıllar öncesinden günümüze uzanan öyküsünü de unutmamalıyız. 20. Yüzyılın en büyük devrimcisi **M. Kemal Atatürk** "*Türk kadınının kabiliyeti, ehliyeti ve memleket işleriyle alaka ve iştiğalini ispat eder misaller, bilhassa Kurtuluş Mücadelesi'nde az mıdır? Hulasa, kadın intihap etmek (seçmek) ve intihap olunmak (seçilmek) hakkını ihraz etmelidir. Çünkü, demokrasinin mantığı bunu icap ettirir; çünkü, kadının müdafaa edeceği menfaatler vardır; çünkü, kadının cemiyete ifa edeceği vazifeler vardır; çünkü, kadının siyasi haklarını tatbik etmesi kendisi için faydalıdır. Demokrasi prensibi şunları icap ettirir: Akli başında her fert şahsiyetini, muhafaza ve temin edebilmek için, bir siyasi iktidarla mücehhez olmalıdır. Kadın insandır ve akli başındadır*"²⁰ diyerek toplumsal, siyasal yaşamda kadının varlığının önemini vurgulamıştır.

Cumhuriyet Devrimi'nin Türk kadınına kazandırdıkları ve günümüzde gelinen nokta ayrı bir inceleme konusu olacaktır. Bu yazıda devrim öncesini biraz olsun aydınlatmak amaçlanmıştır. Unutmamak gerekir ki hiçbir gelişme, kendiliğinden ve mücadelesiz olmaz. Ülkemizin 1923'lerden 2023'lere uzanan gelişiminde, toplumun yadsınamaz parçası olan kadınların da erkekler kadar rolü vardır. Toplumsal yaşam düzeni, siyasi, iktisadi gelişmişlik düzeylerini büyük ölçüde etkiler. Çağdaş düzenin aynası kadınları görmezden gelmek nüfusumuzun yarısını yok saymak demektir. Bu hakkı, kimse kimseye vermemiştir.

KAYNAKLAR

- 1 Türköne, M., 1995, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ark Yayınevi, sf:128
- 2 Doğramacı, E., 1997, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, sf:3
- 3 Türköne, M., 1995, a.g.e. sf:128
- 4 Türköne, M., 1995, a.g.e. sf:138
- 5 Dođramacı, E., 1997, a.g.e. sf:6
- 6 Türköne, M., 1995, a.g.e. sf:203
- 7 Kaşgarlı Mahmut, 1985, *Divan-ı Lügat-it Türk*, (çev. Besim Atalay), I,a-II,b - Dizin,c,TDK,Ankara
- 8 Kaplan, M., 1951, *Dede Korkut Kitabında Kadın*, Türkiyat Mecmuası, IX, sf:99
- 9 Dođramacı,E., 1997, a.g.e. sf:7
- 10 Köngar, E., 1998, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, 13.Basım, sf:66
- 11 Caporal, B.,1999, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*,Yeni Gün Haber Ajansı Bas., sf:14
- 12 Caporal, B., 1999, a.g.e. sf:14
- 13 Velidedeođlu, M., 1998, *Aydınlanmanın Kadınları*, Cumhuriyet Kitapları, sf:66
- 14 Kemal, N., 7 Teşrinisani 1288, "*Aile*", İbret, no:56
- 15 Kemal, N., 1947, *Zavallı Çocuk*, İstanbul
- 16 Caporal, B., 1999, ag.e. sf:15
- 17 Velidedeođlu, M., 1998, ag.e. sf:67
- 18 Dođramacı, E., 1997, ag.e. sf:22
- 19 Velidedeođlu, M., 1998, a.g.e. sf:63
- 20 Afetinan, A., 1998, *Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Yayınları, sf:92